

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
групи РО1-М20z
спеціальності 013 Початкова освіта
Лазорко Ганна Михайлівна

Керівник: **Лебідь І.Ю.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Бабюк Т.Й.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	9
1.1. Теоретичні основи дослідження.....	9
1.2. Моральне виховання учнів початкової школи: зміст та завдання.....	14
1.3. Моральна свідомість як показник вихованості учнів початкової школи.....	22
РОЗДІЛ 2. ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	26
2.1. Способи впливу на формування моральних якостей учнів початкової школи.....	26
2.2. Розвиток моральних знань молодших школярів.....	29
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	33
3.1. Основні компоненти виховання базових цінностей моральної самосвідомості зростаючої особистості.....	33
3.2. Діагностика сформованості моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності.....	39
3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	62
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

В умовах розбудови незалежної української держави набуває актуальності побудова нового громадянського, правового, демократичного та гуманного суспільства, яке орієнтуватиметься на високі національні й загальнолюдські цінності. Саме тому, як зазначається в Національній програмі виховання «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл України», основною метою сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати в дітей необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з навчальних дисциплін, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, вправлятися з особистими проблемами, творити себе і оточуючий світ [44].

Головним завданням сучасної освіти у ХХІ столітті є виховання гуманної особистості, яка б могла взаємодіяти з оточуючим середовищем на основі взаєморозуміння й співробітництва. Сучасна соціально-політична ситуація в Україні підвищує вимоги до виховання особистості, формування у неї системи ціннісних орієнтацій та духовно-моральних рис. Основними якостями такої особистості є доброта, щедрість, дружелюбність, відповідальність, щирість, почуття власної гідності. Відповідно до цього, зростає роль морального виховання у сучасній системі освіти. Традиційно виховання в Україні спрямовувалося передусім на формування моральних якостей молодих поколінь.

Як зазначають психологи-дослідники, сензитивним періодом для формування моральних якостей особистості є саме молодший шкільний вік, адже на цьому віковому етапі закладаються основи моральної вихованості особистості, що спрямовуватимуть її подальший розвиток і формування. Відповідно до дослідницьких висновків (Л. Виготський, І. Бех, Л. Лохвицька, О. Кононко та ін.), уже на початку молодшого шкільного віку дитина виявляє здатність усвідомлювати себе і своє місце, яке вона займає в суспільному житті, у неї з'являється прагнення поводитися відповідно до моральних норм не тільки

тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вчителі), а й тому, що це приємно для себе й інших (внутрішні моральні інстанції).

Загальні тенденції морального виховання учнів початкової школи відображені в Законах України «Про загальну середню освіту», «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.», Національній програмі виховання «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл України», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції середньої загальноосвітньої школи України та інших нормативно-правових документах, які визначили провідні напрями морально-духовного удосконалення особистості.

Філософсько-культурологічне підґрунтя розуміння духовності, моралі, моральності та морального виховання особистості в різних соціально-педагогічних і освітньо-виховних середовищах здійснено у фундаментальних наукових працях В. Ільїна, В. Кременя, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, В. Ткаченка, К. Ушинського [33; 70; 80].

Актуальними в контексті проблеми нашого дослідження є наукові праці і здійснені дослідження дитини як суб'єкта активної життєдіяльності на всіх етапах її онтогенезу в соціокультурному чи освітньо-виховному середовищі та психолого-педагогічних механізмів формування її провідних особистісних якостей, ставлень чи орієнтацій К. Абульханової-Славської [83], Г. Балла [2], І. Беха [3-4], Н. Бібік [46], Л. Виготського [17], В. Лозової [37], А. Макаренка [39-40], Р. Павелківа [51], Г. Пустовіта [59], В. Роменця [63], С. Рубінштейна [64], О. Савченко [66-67], О. Сухомлинської [74] та інших.

Сьогодні проблема морального виховання підростаючого покоління є важливою складовою змісту роботи загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня. В умовах інформатизації суспільства необхідним є пошук ефективних форм, методів, прийомів та засобів формування моральних якостей дітей молодшого шкільного віку в процесі освітньої діяльності, пріоритетним завданням яких є підвищення рівня моральної вихованості дитини. Ці аспекти вимагають аналізу наявної науково-теоретичної бази з проблем морального виховання і визначення на її основі ефективних педагогічних умов

удосконалення процесу формування моральних якостей особистості в процесі навчання. Однак, теоретичні та практичні аспекти процесу формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі навчання у педагогічній науці залишаються недостатньо розробленими незважаючи на те, що актуальність цієї проблеми засвідчена державними документами та потребою суспільства. Отже, у сучасній системі морального виховання учнів початкової школи виникають такі суперечності між:

- важливістю морального виховання підростаючої особистості і недостатньою увагою до розв'язання зазначеної проблеми з боку загальноосвітніх закладів;

- потребою систематичної роботи з морального виховання дітей молодшого шкільного віку та відсутністю розробленого та науково обгрунтованого методичного забезпечення означеного процесу;

- необхідністю підвищення рівня моральної вихованості дітей початкової школи та відсутністю науково обгрунтованих педагогічних умов її удосконалення.

Зважаючи на актуальність проблеми, недостатню її наукову розробленість нами було обрано тему наукового дослідження: **«Формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності».**

Об'єкт дослідження – процес морального виховання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та прийоми формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обгрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування моральних якостей учнів початкової школи у процесі освітньої діяльності.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ефективність формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності підвищиться в разі створення таких педагогічних умов:

- дидактичних умов, які забезпечують функціонування морального виховання

як цілісної сучасної освітньої системи;

- психологічних умов, які забезпечують врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи;
- методичних умов, які забезпечують чітку організаційну структуру цього процесу.

Відповідно до мети й гіпотези було визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати проблему формування моральних якостей у філософській та психолого-педагогічній літературі та з'ясувати стан дослідженості проблеми морального виховання дітей молодшого шкільного віку у сучасній теорії і практиці.

2. Виявити сутність процесу формування моральних якостей учнів початкової школи, уточнити базові поняття дослідження.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності.

4. Зпропонувати методику формування моральних якостей молодших школярів у процесі навчання.

З огляду на проведений нами аналіз науково-педагогічної та методичної літератури засвідчено, що низку досліджень присвячено проблемі морального виховання молодшого шкільного віку. В роботах А. Гусейнова, Л. Архангельського, Н. Бердяєва, Б. Братуся, В. Блюмкіна, М. Боришевського, О. Дробницького, Н. Крутова, А. Лопуховської та інших висвітлено передумови морального виховання та його філософські засади. У наукових працях Л. Божович, Р. Павелківа, С. Анісімова та інших розкрито основні закономірності морального виховання учнів початкової школи та його психологічні механізми. Присвятили свої наукові праці проблемі формування моральних якостей та основ моральної культури Л. Бондар, С. Волкова, В. Захарова, Г. Іванова, В. Караковський, М. Красовицький, Н. Мойсеюк та інші. Здійснено аналіз впливу сім'ї на моральне виховання особистості у дослідженнях працях М. Боришевського, О. Докукіної, В. Федяєвої, І. Шалімової.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і розв'язання визначених задач наукової роботи нами використовувався комплекс методів науково-педагогічного дослідження, що доповнювали один одного, а саме:

теоретичні – вивчення й аналіз нормативно-правової, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясувати сучасний стан проблеми, розкрити сутність базових понять з проблеми дослідження; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду;

емпіричні – діагностичні (анкетування, бесіди, тестування, педагогічне спостереження) та педагогічний експеримент, в структуру якого входили аналітико-діагностичний, формувальний та контроль-узагальнюючий етапи, що зробили можливим здійснити перевірку ефективності визначених педагогічних умов формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності;

статистичні – кількісний і якісний аналіз отриманих результатів наукового дослідження, що забезпечили об'єктивність діагностики та її достовірність.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2020-2021 рр. на базі Кам'янець-Подільської спеціалізованої загальноосвітньої школи №5 з поглибленим вивченням інформатики (м. Кам'янець-Подільський). Експериментом було охоплено 36 учнів 3-4 класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані положення та висновки сприятимуть оптимізації змісту і методів формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі освітньої діяльності. Основні результати наукового дослідження можуть бути використані у освітньому процесі загальноосвітніх закладів (вчителями, батьками) та у розробці методичних посібників для початкової школи.

Матеріали дипломної роботи обговорювалися: у рамках IV Всеукраїнського музичного конкурсу «Music UniFest – 2021» науково-практична конференція «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Кам'янець-Подільський), тема доповіді «Моральне виховання як основа вихованості молодшого школяра»; на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у

2020-2021 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський), тема доповіді «Педагогічні умови формування культури поведінки у молодших школярів»), а також у Кам'янець-Подільській спеціалізованій загальноосвітній школі № 5 з поглибленим вивченням інформатики (м. Кам'янець-Подільський).

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

В умовах розбудови незалежної української держави набуває актуальності побудова нового громадянського, правового, демократичного та гуманного суспільства, яке орієнтуватиметься на високі національні й загальнолюдські цінності. З огляду на це потреба запровадження цілісної системи морального виховання в освітній процес загальноосвітньої школи першого ступеня стає необхідним чинником сучасної освітньої реформи.

У дипломній роботі викладено результати теоретико-експериментального дослідження з проблеми формування моральних якостей учнів початкової школи в процесі навчання, на підставі яких були сформульовані такі загальні висновки:

1. Проаналізовано філософську, психолого-педагогічну літературу та результати теоретико-експериментальних досліджень педагогів-науковців з досліджуваної проблеми. Зазначено, що процес формування моральних якостей викликав інтерес та значну увагу до дослідження фахівців різних галузей. У дипломній роботі зазначені основні положення мислителів (Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита та ін.), дослідників філософської та педагогічної думки (Г. Гегеля, І. Гербарта, Д. Дьюї, Я. Коменського, І. Канта та ін), відомих вітчизняних просвітителів-педагогів минулого (А. Макаренка, І. Огієнка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.) та сучасних науковців (В. Плахтій, Н. Шагай, О. Гордійчук, Л. Бельської та ін.), які зверталися до дослідження цієї проблеми з різних її аспектів.

2. Теоретико-експериментальне дослідження процесу формування моральних якостей дало змогу з'ясувати сутність досліджуваного поняття та уточнити його зміст. Під моральними якостями ми розуміємо сукупність істотних моральних властивостей особистості, які проявляються по відношенню особистості до суспільства, до оточуючих людей та до самої себе у процесі виконання соціальних обов'язків. Обґрунтовано, що основні завдання процесу формування моральних якостей учнів початкової школи полягають в: формуванні досвіду поведінки молодшого школяра, яка відповідатиме прийнятим у суспільстві морально-етичним нормам; вихованні внутрішньої потреби взаємодіяти у суспільстві за принципами загальнолюдської моралі; формуванні морального обличчя особистості, яке виявлятиметься в тріаді «громадянин – патріот –

гуманіст».

3. З'ясовано, що молодший шкільний вік є сензитивним віковим періодом для процесу формування моральних якостей особистості, тому що учні початкової школи виявляють схильність до інтенсивного засвоєння моральних норм та знань саме у процесі навчально-пізнавальної діяльності. До цього їх спонукає обмежена обізнаність у цій галузі та потреба діяти відповідно до вимог, які ставить перед людиною суспільство, а зміст уроків з навчальних предметів початкової школи мають такі форми і засоби виховання, застосування яких дозволяє підвищити рівень моральної культури учня. За результатами аналізу навчально-виховного процесу у початковій школі зазначено, що на практиці недостатньо уваги приділяється формуванню моральних якостей учнів, організації їх моральної діяльності, яка відіграє важливу роль у психологічному розвитку людини і є головним засобом впливу на її поведінку.

4. Визначено такі педагогічні умови з метою підвищення рівня сформованості моральних якостей учнів початкових класів: дидактичні умови, які забезпечують функціонування морального виховання як цілісної сучасної освітньої системи; психологічні умови, які забезпечують врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи; методичні умови, які забезпечують чітку організаційну структуру цього процесу. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність визначених педагогічних умов, методів та прийомів виховних впливів у процесі навчання (етична бесіда, доручення, створення виховуючих ситуацій, психогімнастика, психологічні ігри, моделювання та програвання ситуацій, проекти порятунку, творчі завдання, психологічний малюнок).

Підтверджено у ході експериментального дослідження висунуту гіпотезу, доведено, що визначені педагогічні умови, зміст, методи та прийоми формування моральних якостей учнів початкових класів у процесі освітньої діяльності забезпечили позитивні зміни. По завершенню експериментального дослідження було виявлено, що рівень сформованості моральних якостей дітей значно збільшився. Кількість дітей з високим рівнем сформованості моральних якостей зростає майже в два рази. Зменшилась кількість дітей з низьким рівнем

сформованості моральних якостей, з чого можемо зробити висновок про ефективність запропонованої методики.

Перспективами подальшого теоретико-експериментального дослідження ми вбачаємо у тому, щоб розглядати процес формування моральних якостей учнів початкової школи із використанням нових технологій та інформаційних підходів. Матеріали магістерської роботи можуть стати у пригоді й для фахівців-науковців, що досліджують наведену проблему, й для педагогів-практиків у роботі з учнями молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедагогический аспект. Москва : Педагогика, 1977. 254 с.
2. Балл Г.О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності. Педагогіка та психологія. 1994. № 2. С. 3-11.
3. Бех І.Д. Виховання особистості : навч.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 280 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 344 с.
6. Бех І.Д. Виховний контекст рефлексії у науково-дослідній спадщині // Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал : матеріали звітної наук.-практ. конференції Ін-ту проблем виховання НАПН України (за 2011 р.) / за ред. О.В. Сухомлинської, І.Д. Бега [та ін.]. Вип. 2. С. 352.
7. Бех І.Д. Духовно розвинена особистість у психовиховному вимірі. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні : актуальні проблеми теорії і практики. 2017. С. 33-38.
8. Бех І.Д. Педагог у психологічно доцільній виховній само презентації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2014 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 13-16.
9. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 248 с. (Серія «Альма-матер»).
10. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексеєнко та ін.; НАПН України; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя. Київ : Інформ. системи, 2010. 342с.
11. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2008. № 2. С. 49-57.
12. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ: [б. в.], 2003. С. 34-42.
13. Вандишев В.М. Риторика : екскурс в історію вчень і понять : навч. посіб. Київ:

Кондор, 2003. 264 с.

14. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : монографія/ І.Д. Бех та ін. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.

15. Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте. Київ: Грані, 2008.136 с.

16. Всемирная энциклопедия: Философия /глав. науч. ред и сост. А.А. Грицанов. Москва : АСТ; Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. 1312 с.

17. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991.480 с.

18. Галузьяк В.М., Довгань Л.І. Моральне виховання у педагогіці США : теорія і практика. Вінниця, 2009. 231 с.

19. Головин С.Ю. Словарь практического психолога /сост. С.Ю. Головин. Минск : Харвест, 1997. 568 с.

20. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге, доп. й виправл. Рівне : Волинські береги, 2011.552 с.

21. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте [Текст]: состав./ В.В.Давыдов. Киев, 2002. С. 46-48.

22. Дашков А.А. Моральное воспитание в истории педагогики [Текст]: состав. / А.А.Дашков. Учитель. 2000. №2. С. 11-15.

23. Донцов А.В. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій [Текст]: укладач /А.В. Донцов Високі технології виховання. Київ, 2005. С. 45-5

24. Дробницкий О.Г. Понятие морали : Историко-критический очерк [Текст] : состав. /О.Г. Дробницкий. Москва, 2004. С. 214-228.

25. Дубровина И.В. Психодиагностика личности [Текст] : состав./ И.В. Дубровина. Киев, 1999. С. 35-46.

26. Журба К.О., Коновець С.В., Шкільна І.М. Особистісно орієнтована методика виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості : метод. реком. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.

27. Зайченко І.В. Педагогіка [Текст] : підручник. Київ : Ліра, 2016. 608 с. [Електронний ресурс] : посібник - Режим доступу: <http://lira->

k.com.ua/preview/12225.pdf

28. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы СПб. : Питер, 2000 512 с. : ил. (Серия «Мастера психологии»). с. 85.
29. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. Репринт. відтворення вид. 1965 р. (Вінніпег). Київ : Обереги, 1992. 424 с.
30. Каирова И.А. Нравственное развитие младших школьников в процессе воспитания [Текст] : состав. Москва, 2003. С. 44-48.
31. Карагодін В.М. Проблема морального виховання у педагогічній думці ІУ-ХІст. [Текст]. Київ, 2001. С. 18-26.
32. Кон И.С. Открытие «Я» [Текст]: состав. / И.С. Кон. Москва, 1999. С. 26-34.
33. Кремень В.Г. Людина перед викликом цивілізації : творчість, людина, освіта. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура. Київ : Пед. думка, 2008. С. 9-48.
34. Кучинська І. Іван Огієнко про значення рідної мови в духовному відродженні особистості. Українська література в загальноосвітній школі. 2003. № 1. С. 22-23.
35. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 334 с.
36. Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Львів : Край, 1876. 80 с.
37. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
38. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання [Текст]: укладач /В.І. Лозова. Харків, 1997. с.338
39. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. Київ : Рад. шк., 1990. 223 с.
40. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса. Воспитательная работа в школе. 2008. № 5. С. 5-13.
41. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності [Текст]: укладач / О.В.Матвієнко. Київ, 2000. С. 14-19.
42. Мудрик А.В. О воспитании старшеклассников. Просвещение, 1981. 176 с.
43. Назаренко Г.А. Методика формувального етапу експерименту з підготовки

- педагогів до виховання культури гідності учнів у системі післядипломної освіти : метод. посібник. Черкаси : ЧОПОПП, 2013. 36 с.
44. Національна програма виховання «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл України» /Освіта України. 2011.
45. Нова українська школа /М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
46. Нова українська школа : porad. для вчит. /під заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Видав. дім «Плеяди», 2017. 206 с.
47. Огієнко І. Рідна мова і культура народу. Шляхи виховання й навчання : збірник. Львів : [б. в.], 1994. Ч. 1. С. 31-41.
48. Осипчук О.П. (Поліщук О. П.) Формування морального виховання молодших школярів у педагогічному процесі школи. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 4. С. 335-342.
49. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2003. Вип. 26. С. 6-10.
50. Павелків Р.В. Особливості дослідження когнітивних аспектів у розвитку моральної свідомості молодших школярів. Наукові записки. Психологія і педагогіка. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. Темат. вип.: Сучасні дослідження когнітивної психології, вип. 12. С. 50-61.
51. Павелків Р.В., Корчакова Н.В. Просоціальний розвиток особистості : монографія. Рівне : О. Зень, 2013. 383 с.
52. Пазенок В.С. Філософія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 280 с.
53. Поліщук О.П. Виховання в учнів початкових класів моральних цінностей у процесі позакласної роботи. Молодий вчений. Херсон : Молодий вчений, 2018. Вип. 41 (56.1). С. 60-64.
54. Поліщук О.П. Особливості розвитку моральних знань у молодшому шкільному віці. Основні напрями розвитку педагогічної науки : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 20-21 жовт. 2017 р. Херсон : ВД «Гельветика», 2017. С. 157-160.
55. Поліщук О.П. Позакласна виховна робота як важлива складова навчально-

виховного процесу в закладах початкової освіти. KELM : scientific issue of knowledge, education, law and management. Instytut spraw administracji publicznej. 2019. Vol. 1 (25). P. 158-166.

56. Прихожан А.М. К проблеме исследования самооценки личности. Личность в системе коллективных отношений : тезисы докл. Всесоюз. конф., г. Курск, 1980 г. Москва, 1980. С. 198-199.

57. Прихожан А.М. Применение методов прямого оценивания в работе школьного психолога. Научно-методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психологических методик. Москва : АПН СССР, 1988. С. 110-118.

58. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html

59. Пустовіт Г.П. Деякі аспекти методології позашкільної освіти. Шлях освіти. 2000. № 2. С. 11-15.

60. Rogers C. R. A Way of Being. Boston: Houghton Mifflin, 1995. 380 p.

61. Роджерс К.Р., Фрейберг Дж. Свобода учиться. Москва : Смысл, 2002. 527 с.

62. Романченко О.С. Формування моральних потреб особистості молодшого школяра [Текст] : укладач / О.С. Романченко дис. – ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00. 01 «Теорія та історія педагогіки» Луганський державний педуніверситет / ІМК, 1999 С.18

63. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 894 с.

64. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / сост : А.В. Брушлинский, К.А. Абульханова-Славская. СПб. : Питер, 2002. 720 с.

65. Рубинштейн С.Л. Психолого-педагогические проблемы нравственного школьников [Текст] : состав. Москва, 2001. С. 68-71.

66. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : посіб. для вчит. і метод. почат. навч. 2-ге вид., допов., перероб. Київ : Богданова А.М., 2009. 226 с.

67. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

68. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка. 2001. 912 с.

69. Сковорода Г.С. Твори : у 2 т. / ред. : Н. Ішина, О. Пріцак, О. Мішаничта та ін. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 480 с.
70. Слесик К.М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09/ Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2002. 256 с.
71. Спиркин А. Сознание и самосознание. Москва : Политиздат, 1972. 303с.
- 72 Степаненко Л.М. Моральне виховання учнів початкових класів шкіл-інтернатів засобами народної педагогіки [Текст]. Київ. : Л.М. Степаненко. Ін-т проблем виховання АПН України, 1999.
73. Степаненко Л.М. Моральне виховання учнів початкових класів [Текст]. Київ, 2001. С. 19-23.
74. Сухомлинська О.В. Виховання самоцінності особи. Педагогічна газета. 2005. № 10. С. 3.
75. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес і особливості сучасних трансформаційних змін. Шлях освіти. 2004. № 2. С. 2-6.
76. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 105-111.
77. Сухомлинський В. Ми продовжуємо себе в дітях. Вибрані твори у 5 т. Київ : Рад. школа, 1997. Т 5. С. 578-584.
78. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.
79. Сухомлинський, В.О. «Слово вчителя в моральному вихованні». Вибрані твори 1977 с.321-330.
80. Сущенко Т.І. Педагогічний процес в позашкільних закладах. Київ : Рад. шк., 1986. 118 с.
81. Ушинський К.Д. Рідне слово. Книга для тих, хто навчає. Твори. 1955. №. 6 С. 391-396.
82. Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах, т. 1-6. Київ : Радянська школа, 1954-1955.
83. Философско-психологическое наследие С.Л. Рубинштейна : сб. ст. / ред.-сост.

С.В. Тихомирова; отв. ред. К.А. Абульханова-Славская. Москва : Ин-т психологии РАН, 2011. 429 с.

84. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство : освіта, етнокультура, етнополітика. Чернівці : Зелена Буковина, 2002. 488 с.

85. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития : Методи исследования [Текст]. Київ, 2002. С. 22-30.

86. Чепіга (Зеленкевич) Я.Ф. Національне виховання. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): хрестоматія / упоряд. : Л.Д. Березівська та ін. Київ : Наук. світ, 2003. С. 191-208.

87. Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «ХІМ», 2004. 96 с.